

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Polska Partia Socjalistyczna w Zagłębiu Dąbrowskim (1945-1946)

Author: Kazimierz Miroszewski

Citation style: Miroszewski Kazimierz. (2013). Polska Partia Socjalistyczna w Zagłębiu Dąbrowskim (1945-1946). W: K. Miroszewski, M. Stolarczyk (red.), "Śląsk - Polska - Europa - świat : pamięci Profesora Jana Przewłockiego" (S. 125-143). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Kazimierz Miroszewski

Polska Partia Socjalistyczna w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1946)

Wydarzenia II wojny światowej spowodowały zmiany organizacyjne w ruchu socjalistycznym. Po zakończeniu kampanii wrześniowej wielu działaczy socjalistycznych, jak Herman Liebermann, Adam Pragier, Jan Stańczyk czy Adam Ciołkosz, znalazło się na emigracji. Utworzyli oni Centralny Komitet Wykonawczy Polskiej Partii Socjalistycznej za Granicą (CKW PPS) na czele z H. Liebermannem. Działał on we Francji, a od 1940 roku w Wielkiej Brytanii. W USA przebywał m.in. Oskar Lange i Władysław Malinowski. Na terenach ZSRR znaleźli się m.in. Bolesław Drobner, Julian Hochfeld i Jan Kwapiński (który w 1942 roku wyjechał do Londynu). Po kapitulacji Warszawy Zygmunt Zaremba wydał odezwę o rozwiązaniu PPS, popartą przez Kazimierza Pużaka i Mieczysława Niedziałkowskiego¹. W ten sposób w pierwszych dniach okupacji niemieckiej działalność PPS zamarła.

W połowie października 1939 roku na zebraniu, w którym brali udział K. Pużak, Z. Zaremba, Tadeusz Szturm de Sztrem, Bolesław Dratwa, Józef Dziegielewski i prawdopodobnie Tomasz Arciszewski, zapadła decyzja o utworzeniu kadrowej partii pod nazwą „Wolność, Równość, Niepodległość”, czyli PPS-WRN. Miała ona utworzyć nową sieć organizacyjną PPS. Dnia 19 listopada na spotkaniu części Rady Naczelnej oraz CKW PPS zaakceptowano nazwę partii — Ruch Mas Pracujących Miast i Wsi (używano też nazwy Ruch Mas Pracujących Polski) oraz wybrano Centralne Kierownictwo Ruchu (CKR) na czele z T. Arciszewskim².

---

¹ J. Tomicki: *Polska Partia Socjalistyczna 1892—1948*. Warszawa 1983, s. 392—397.

² Ibidem, s. 399—400.

Na terenie Zagłębia Dąbrowskiego struktury PPS-WRN zostały zorganizowane pod kierownictwem przewodniczącego zagłębiowskiego Okręgowego Komitetu Robotniczego Aleksego Bienia. Powstały obwody: Sosnowiec, Będzin, Zawiercie, Dąbrowa Górnicza i Olkusz. W związku z możliwością dekonspiracji po aresztowaniach przez Gestapo w Kasie Bratniej A. Bień wyjechał do Lublina. Nowe kierownictwo zagłębiowskiej PPS-WRN tworzyli: Roman Ufel — przewodniczący, Stefan i Maria Pol, Lucjan Tajchman i Stefan Kura-Granicki. W następnych latach kierownictwo PPS-WRN ulegało zmianom na skutek niemieckich aresztowań, wyjazdów do Generalnego Gubernatorstwa w obawie przed dekonspiracją czy też śmiercią. W drugiej połowie 1944 roku kierownictwo partii tworzyli: L. Tajchman, S. Kura-Granicki, Antoni Biedroń, Jan Staśko, Mieczysław Chawiński i Franciszek Torbus³. Stali oni na czele dobrze rozbudowanego pionu politycznego i wojskowego PPS-WRN.

Poza strukturami PPS-WRN pozostało wielu lewicowych działaczy socjalistycznych. Ostatecznie 1 września 1941 roku założyli oni własną partię pod nazwą Polscy Socjaliści (PS). W skład Komitetu Centralnego PS weszli: Adam Próchnik (przewodniczący), Stanisław Chudoba (sekretarz), Edward Osóbka-Morawski, Piotr Gajewski, Leszek Raabe i Henryk Wachowicz. Nie udało się stworzyć okręgowego komitetu PS na terenie Zagłębia Dąbrowskiego. W marcu 1943 roku Wincenty Markowski i L. Raabe przeszli wraz ze swoimi zwolennikami z PS do PPS-WRN. Ta secesja spowodowała osłabienie PS, a K. Pużak uznał PS za margines ruchu socjalistycznego⁴.

Na II Zjeździe PS 11 kwietnia 1943 roku przekształcono partię w Robotniczą Partię Polskich Socjalistów (RPPS). Do Komitetu Centralnego RPPS weszli: P. Gajewski (przewodniczący), Teofil Głowacki (sekretarz), E. Osóbka-Morawski, S. Chudoba oraz Jan Mulak. Jesienią 1943 roku grupa Osóbki-Morawskiego spowodowała kolejną secesję, idąc na współpracę z Polską Partią Robotniczą (PPR) i wchodząc do Krajowej Rady Narodowej (KRN). Ostatecznie w maju 1944 roku na IV Zjeździe RPPS na czele partii stanęli E. Osóbka-Morawski — przewodniczący KC RPPS oraz Stanisław Szwalbe — przewodniczący Rady Naczelnej RPPS. Po tym zjeździe grupa P. Gajewskiego i J. Mulaka przyjęła nazwę PPS-Lewica⁵.

Rozłam w ruchu socjalistycznym doprowadził więc do utworzenia trzech partii socjalistycznych, znajdujących się w różnych obozach politycznych i mających odmienne wizje przyszłej niepodległej Polski. Niewątpliwie największą partią i najbardziej kontynuującą przedwojenne tradycje PPS była PPS-WRN.

³ J. Kantyka: *Burzliwe lata. Z dziejów ruchu socjalistycznego na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1939—1948*. Warszawa—Kraków 1977, s. 48—49.

⁴ J. Tomicki: *Polska Partia Socjalistyczna...*, s. 417—418, 424—425.

⁵ *Ibidem*, s. 425—429.

W okresie tzw. Polski Lubelskiej (lipiec i grudzień 1944 roku) doszło do stworzenia tzw. koncesjonowanej PPS. Z inicjatywy działaczy RPPS oraz przybyłych z Moskwy socjalistów współpracujących ze Związkiem Patriotów Polskich zwołano konferencję, nazwaną później XXV Kongresem PPS. Odebyła się ona w Lublinie w dniach 10—11 września 1944 roku. Na przewodniczącego Tymczasowej Rady Naczelnej wybrano Bolesława Drobnera, a na przewodniczącego CKW — Osóbkę-Morawskiego. Do koncesjonowanej partii wstępowali nie tylko działacze RPPS czy PPS-Lewicy, ale także — pomimo zakazów ze strony kierownictwa PPS-WRN — członkowie tej partii. Pod koniec 1944 roku liczba członków partii wynosiła 7—8 tys. W 1945 roku nastąpił szybki wzrost liczby członków partii. W połowie roku było już około 200 tys. członków, czyli sześciokrotnie więcej niż w okresie II Rzeczypospolitej. PPS zaczęto postrzegać jako przeciwwagę dla PPR. Uznano, że staje się partią współrządzającą. Osóбка-Morawski czynił starania, by koncesjonowana partia odzyskiwała swą autentyczność, pomimo tego, że skupiała członków o różnych poglądach i stanowiskach, co do kształtu ustrojowego Polski i stosunku do PPR⁶.

Po utworzeniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (28 czerwca 1945 roku) odbył się XXVI Kongres PPS (29 czerwca — 1 lipca 1945 roku). Dyskusja kongresowa potwierdziła rozbieżności panujące w partii. Nie przyjęto uchwały programowej, ale podkreślano potrzebę stworzenia państwa ludowo-demokratycznego. Wskazywano na wspólne, zbieżne punkty programu ideologicznego PPR i PPS. Podkreślano jednak, że nie ma mowy o kierowniczej roli PPR, zasadą działania musi być współpartnerstwo. Pozycję partii ugruntowało wstąpienie do niej powracających z emigracji socjalistycznych intelektualistów, m.in. Oskara Langego czy Juliana Hochfelda.

W lipcu 1945 roku odbyły się rozmowy kierownictwa PPS z przedstawicielami PPS-WRN, na których czele stał Z. Żuławski. Dnia 13 lipca doszło do porozumienia, na którego mocy PPS-WRN uznała politykę TRJN oraz kierownictwo PPS wybrane na XXVI Kongresie. Do Rady Naczelnej PPS miało być dokooptowanych 16 działaczy PPS-WRN, w tym A. Bień. Porozumienie to nie zostało zaakceptowane przez CKW PPS. Zostało storpedowane przez kryptokomunistów z kierownictwa PPS. W związku z tym Z. Żuławski próbował utworzyć Polską Partię Socjalno-Demokratyczną. Po odmowie rejestracji partii grupa Żuławskiego zdecydowała się na indywidualne wstąpienie do PPS⁷.

W tej sytuacji w okresie od lipca 1944 do jesieni 1945 roku, socjaliści z PPS-WRN na terenie Zagłębia Dąbrowskiego stanęli przed dylematem — po-

---

⁶ *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało? Szkice, polemiki, wspomnienia*. Red. R. Spalek. Warszawa 2010, s. 152—153; J. Tomicki: *Polska Partia Socjalistyczna...*, s. 437.

⁷ Ibidem, s. 454—456.

zostać w podziemiu czy też ujawniać się i tworzyć nową PPS. Część działaczy PPS przechodziła już w 1945 roku do PPR, jednocześnie niektórzy działacze PPR o nastawieniu „sekciarskim” blokowali tworzenie drugiej partii robotniczej⁸. Wśród działaczy PPS-WRN występowały rozbieżności dotyczące stosunku do koncesjonowanej PPS. Dnia 28 stycznia 1945 roku w Katowicach odbyło się spotkanie przedwojennych i konspiracyjnych działaczy PPS. Wzięli w nim udział: Franciszek Trąbalski, Alfons Marek, Agnieszka Markowa, Wilhelm Kaczmarek, Jan Waszak, Paweł Wiechuła, Karol Zawisz i Antoni Macura. Postanowili oni przystąpić do legalnej działalności politycznej, tworząc Komitet Organizacyjny PPS. Dzień później spotkali się z przedstawicielami koncesjonowanego CKW PPS, przybyłymi z Lublina. Na ich czele stał Ryszard Obrączka. Powołano wówczas Wojewódzki Komitet Robotniczy PPS w Katowicach. W jego skład weszli: F. Trąbalski (przewodniczący), J. Waszak (zastępca przewodniczącego), W. Rumpfelt (I sekretarz), A. Macura (II sekretarz), W. Kaczmarek (skarbnik), A. Marek, A. Markowa, K. Zawisz, T. Czapigo, G. Augsburg, H. Południak (członkowie)⁹. Na spotkaniu działaczy PPS zorganizowanym z inicjatywy WKR PPS w Katowicach 6 lutego 1945 roku potwierdzono poparcie dla kierownictwa koncesjonowanej PPS oraz skrytykowano działaczy socjalistycznych, popierających rząd emigracyjny T. Arciszewskiego. Dokonano na nim także niewielkich korekt w składzie WKR PPS.

Na terenie Zagłębia Dąbrowskiego czołowi działacze PPS-WRN opowiedzieli się początkowo przeciwko współpracy z koncesjonowaną PPS. Pomimo tego w zorganizowanych w Sosnowcu 31 stycznia i 1 lutego 1945 roku spotkaniach z przedstawicielami koncesjonowanego CKW PPS Tadeuszem Kaczkowskim, Władysławem Ostrowskim, Genowefą Sadło wzięło udział 150 działaczy socjalistycznych. Rezultatem spotkań były następujące ustalenia: „Członków WRN wcielamy do naszej organizacji [tzw. odrodzonej PPS — K.M.], z tym jednak że czołowe osoby stojące na czele miejscowej organizacji nie będą na razie ani wysuwane na czoło, ani też dopuszczane do stanowisk w hierarchii partyjnej; co do członków AK, szeregowych, którzy z Gwardii Ludowej [PPS-WRN — K.M.] wbrew przekonaniom wcieleni zostali do AK, tych przyjmujemy, zaś czołowi przedstawiciele AK pod żadnym pozorem do nas powrotu nie mają”¹⁰.

Do kolejnego spotkania działaczy socjalistycznych doszło 5 lutego 1945 roku. W konferencji uczestniczyli działacze z Będzina, Dąbrowy Górniczej, Sosnowca i Zawiercia. Powołano na niej Komitet Okręgowy PPS w składzie: Władysław Ostrowski (I sekretarz), Kazimierz Żmijewski (II sekretarz), Feliks

⁸ B. S y d e k: *Działalność Polskiej Partii Socjalistycznej na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim (luty 1945 — styczeń 1947)*. W: „Studia i Materiały z Dziejów Śląska”. T. 6. Wrocław—Warszawa—Kraków 1964, s. 277.

⁹ J. K a n t y k a: *Burzliwe lata...*, s. 207.

¹⁰ *Ibidem*, s. 213.

Dąbek i Henryk Krosta (członkowie)¹¹. Byli to działacze stosunkowo mało znani, a nawet skompromitowani.

Na początku marca 1945 roku powstał Komitet Powiatowy PPS w Sosnowcu. W jego skład wchodził: J. Staśko (przewodniczący do czerwca 1947 roku), Żak (wiceprzewodniczący), Kwiecień (skarbnik), Urbańczyk (I sekretarz), Michalski (II sekretarz), Curyło, Adam Lech, F. Dąbek i Stanisław Celeban (członkowie). W dyskusji na posiedzeniu Komitetu Powiatowego PPS F. Dąbek określił w następujący sposób postawę działaczy sosnowieckich: „Byliśmy WRN, który wszedł dopiero na właściwą drogę, musimy zyskać ich [PPR — K.M.] zaufanie, że zadeklarowaliśmy się szczerze. Jesteśmy nowo nawróceni”. Słowa te były niewątpliwie reakcją na postawę części działaczy PPR, którzy uważali PPS-WRN za wroga i postulowali na zebraniach partyjnych aresztowanie takich działaczy, jak A. Bień czy Jan Bielnik oraz rozwiązanie powstałych komórek PPS, składających się z działaczy PPS-WRN¹².

Spośród czołowych przedwojennych działaczy socjalistycznych J. Bielnik wystąpił przeciwko bojkotowaniu koncesjonowanej PPS, A. Bień opowiadał się za porozumieniem na zasadzie równoprawności, a S. Pol zaprzestał działalności politycznej, aby nie sprzeciwiać się stanowisku władz centralnych PPS-WRN.

Proces przechodzenia działaczy zagłębiowskich do koncesjonowanej PPS (na początku marca 1945 roku PPS w Sosnowcu liczyła ok. 2 tys. członków) próbował powstrzymać K. Pużak. 14 marca 1945 roku spotkał się w Sosnowcu z działaczami PPS. W swoich wspomnieniach tak oceniał ówczesną sytuację: „W danej sytuacji mogłem zrobić tylko lekką wymówkę, że nie czekając na decyzje Partii ani też jej nie zapytując (przecież mieli niedaleko choćby Częstochowę czy też Kraków) — na olaboga ujawnili się. I dzisiaj już widzą konsekwencje tego gwałtownego i nieprzemyślanego kroku”¹³.

Niechętna postawa do koncesjonowanej PPS takich znanych działaczy zagłębiowskiej PPS, jak A. Bień czy J. Bielnik, uległa zmianie dopiero po posiedzeniu Rady Naczelnej PPS-WRN w Krakowie (19 marca 1945 roku). Zaleciła ona wstępowanie do koncesjonowanej PPS, aby uzyskać bezpośredni wpływ na jej działalność.

Efektom sosnowieckich rozmów z 31 stycznia i 1 lutego 1945 roku było też powołanie Tymczasowego Komitetu Powiatowego PPS (TKP PPS) w Będzinie (2 lutego 1945 roku). W jego skład weszli: Edmund Siciński (przewodniczący), Słomka (zastępca przewodniczącego), Matuszczak (sekretarz), Marian Kula (skarbnik), Bolesław Wątko (gospodarz), Marian Olesiński, Stefan Baran, Jan Wajdzik. Po aresztowaniu Słomki oraz rezygnacji Matuszczaka, na posiedzeniu

¹¹ K. Miroszewski: *Początki nowego systemu w Sosnowcu (1945—1948)*. W: *Sosnowiec. 100 lat dziejów miasta*. Red. J. Walczak. Sosnowiec 2002, s. 247.

¹² Ibidem.

¹³ K. Pużak: *Wspomnienia 1939—1945*. Gdańsk 1989, s. 92.

TKP PPS 11 lutego 1945 roku dokonano reorganizacji: na wiceprzewodniczącego powołano M. Kulę, na sekretarza M. Olesińskiego, na zastępcę sekretarza Franciszka Torbusa i na skarbnika Stefana Oracza. Jednocześnie oddelegowano do tworzenia zarządów dzielnicowych: M. Olesińskiego — w Śródmieściu, Chróściela — na osiedlu Ksawera, S. Oracza — w Małobądzu¹⁴.

Drugim czynnikiem mającym wpływ na powstanie komitetu były naciski ze strony PPR. W sprawozdaniu TKP PPR w Będzinie czytamy: „Dopiero pod naciskiem naszego Komitetu pewna część PPS-owskiego aktywu przystąpiła do zorganizowania Powiatowego Komitetu PPS”¹⁵. W kolejnych miesiącach 1945 roku nastąpił wyraźny wzrost liczby członków będzińskiej organizacji (w lutym — 510, w kwietniu — 1 400, w maju — 2 034). Na konferencji PPS 22 kwietnia 1945 roku wybrano Powiatowy Komitet PPS (PK PPS) w składzie: przewodniczący — E. Siciński, wiceprzewodniczący — Józef Waś, sekretarz — M. Olesiński, II sekretarz — Zygmunt Świerczewski, skarbnik — S. Oracz, zastępca skarbnika — Edward Błaszczuk, członkowie — Roman Pawełczyk, Mieczysław Kaszyński, Józef Kubik i Marian Kula. W następnych miesiącach 1945 i w 1946 roku dokonywano zmian w tym Komitecie: po przejściu M. Olesińskiego do Wojewódzkiego Komitetu PPS (WK PPS) w Katowicach zastąpił go Edward Więclawek (17 czerwca 1945 roku), po zawieszeniu Z. Świerczewskiego II sekretarzem został Jan Wajdzik (13 sierpnia 1945 roku), po rezygnacji E. Więclawka sekretarzem został A. Biedroń, powołano też drugiego II sekretarza — Stanisława Wencla (listopad 1945 roku). W lutym 1946 roku funkcję skarbnika powierzono J. Kubikowi, a w kwietniu tego samego roku nowym przewodniczącym PK PPS został Zbigniew Dziunikowski. Ostatecznie po konferencji PK PPS 28 maja 1946 roku ukonstytuował się nowy PK PPS w składzie: Z. Dziunikowski (przewodniczący), J. Waś, Józef Zarychta (wiceprzewodniczący), A. Biedroń (sekretarz), J. Wajdzik (II sekretarz), Kazimierz Łaskowski (skarbnik). Na przełomie lat 1945/1946 nastąpił wyraźny wzrost liczby członków będzińskiej PPS (w grudniu 1945 roku — 4 785)¹⁶. Szereg działaczy PPS-WRN wstąpiło do partii, próbując jednocześnie wpłynąć na jej działalność.

W lutym 1946 roku na posiedzeniu PK PPS podjęto decyzję o utworzeniu Komitetu Miejskiego PPS (KM PPS) w Będzinie. Jej realizacja nastąpiła dopiero w grudniu 1946 roku, na co wpłynęła niewątpliwie walka polityczna, rozgrywająca się na terenie Będzina w okresie przygotowań do wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Ostatecznie 21 grudnia 1946 roku powołano KM PPS. W pierwszym posiedzeniu Komitetu, 27 grudnia 1946 roku, uczestniczyli:

¹⁴ K. Miroszewski: *Będzin w powojennej Polsce. Życie społeczno-polityczne*. W: *Będzin 1385—2008*. T. 3. Red. A. Glimos-Nadgórska. Będzin 2008, s. 562—563.

¹⁵ J. Kantyka: *Burzliwe lata...*, s. 236.

¹⁶ K. Miroszewski: *Będzin w powojennej Polsce...*, s. 563—564.

F. Torbus (sekretarz), E. Siciński, B. Wątko, Mucha, Jan Gawor, Baczyński, Górnik, Kołton, Moszczyński, S. Oracz¹⁷.

Brak zachowanych protokołów z posiedzeń Miejskiego Komitetu Robotniczego (MKR) PPS nie pozwala na przedstawienie jego składu w 1945 roku i na początku 1946 roku ani liczby członków PPS w Czeladzi. Na konferencji PPS, która odbyła się 22 kwietnia 1945 roku, wybrano PK PPS w Będzinie. Jego członkiem został R. Pawełczyk z Czeladzi. Oprócz niego do aktywnych działaczy PPS na terenie Czeladzi należeli: Józef Zarychta, Jakub Pieniążek, Jan Pudlik i Mieczysław Mańka. Według sprawozdania KM PPR w Czeladzi z 7 czerwca 1945 roku, do PPS należało 297 osób. Natomiast według sprawozdania z 2 lipca 1946 roku, w skład MKR PPS wchodził: J. Zarychta (przewodniczący), R. Lewandowski (zastępca przewodniczącego), Stanisław Gadałek (sekretarz) i Józef Saładajczyk (skarbnik). Czeladzka PPS liczyła 380 członków¹⁸.

Trudności z zalegalizowaniem działalności mieli działacze PPS w dzielnicy Piaski. W lutym 1945 roku powstał Tymczasowy Komitet PPS w Piaskach w składzie: Piotr Adamski, Stanisław Proszowski, Wróbel i Pudo. Dnia 4 marca 1945 roku jego przedstawiciele przeprowadzili rozmowy z Komitetem Dzielnicowym PPR (KD PPR) na temat uzyskania lokalu na zebrania partyjne. Działacze PPR nie chcieli uznać PPS. Potraktowali socjalistów jako wrogów ZSRR, ale jednocześnie przedstawili propozycję wstąpienia do PPR. Ostatecznie 27 kwietnia 1945 roku odbyło się zebranie organizacyjne, na którym wybrano Tymczasowy Zarząd w składzie: P. Adamski (prezes), S. Proszowski (wiceprezes), Władysław Nogajczyk (sekretarz), Jerzy Balant (zastępca sekretarza), Teofil Piwowoński (skarbnik) i Mikołaj Straszak (gospodarz). Podlegał on PK PPS w Będzinie. Dnia 20 listopada 1945 roku dokonano wyboru nowego KD PPS w składzie: Stanisław Szwałca (przewodniczący), Stanisław Gawlik (wiceprzewodniczący), W. Nogajczyk (sekretarz), B. Śmigieński (zastępca sekretarza), Stanisław Majchrzak (skarbnik), P. Kołpacz (zastępca skarbnika) i J. Lepiarczyk (gospodarz)¹⁹.

KM PPS w Dąbrowie Górniczej powstał po zakończeniu działań wojennych. W jego skład wchodził: Józef Kubik (przewodniczący), Kazimierz Żywiecki (sekretarz) i Bolesław Seweryn (skarbnik). Dnia 10 marca 1946 roku odbyło się walne zebranie KM PPS, na którym wybrano KM PPS w składzie: J. Kubik (przewodniczący), Władysław Wolski (wiceprzewodniczący), B. Seweryn (skarbnik), K. Żywiecki (sekretarz), Stanisław Ibkowski, Stanisław Kucharski, Eugeniusz Konieczny, Marian Różycki, Bronisław Wróblewski i Janina Dominek

¹⁷ Ibidem, s. 564.

¹⁸ Archiwum Państwowe Katowice (dalej: APKat), Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej (dalej: KP PPR) Będzin, sygn. 1, k. 7, sygn. 99, k. 121. Powiatowy Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej (dalej: PK PPS) Będzin, sygn. 3, k. 8, sygn. 100, k. 15.

¹⁹ APKat., PK PPS Będzin sygn. 48, k. 1, 2, 6 i 9.

(członkowie)²⁰. Według sprawozdania Gminnego Komitetu PPS (GK PPS), w okresie od 1 lutego 1945 do 1 stycznia 1946 roku przyjęto 525 członków, ubyło 92 członków, czyli do PPS pod koniec 1945 roku należały 433 osoby²¹.

Od 26 stycznia 1945 roku działacze PPS w Zawierciu przystąpili do tworzenia struktur organizacyjnych. Powiatowy Komitet PPS ukonstytuował się 7 i 10 lutego 1945 roku. Jego przewodniczącym został Wacław Kowalczyk. Na sekretarza wybrano Antoniego Żmijewskiego. Pod koniec lipca 1945 roku stan organizacyjny wynosił w Zawierciu — 541 członków, a na terenie powiatu — 533 członków. Działały Komitety Gminne w Myszkowie (250 członków), Koziegłowach (35 członków), Łazach (38 członków), Poraju (49 członków), Porębie (18 członków), Pińczycach (44 członków), Żarkach (23 członków), Siewierzu (33 członków) i Mrzygłodzie (43 członków)²².

Od stycznia do 2 lutego 1946 roku funkcję przewodniczącego PK PPS pełnił Edward Bitnerowski. Zastąpił go Edmund Ziembowski, który doprowadził do wyodrębnienia się KM PPS. Rozpoczął on swą działalność 1 marca 1946 roku. W skład Zarządu Miejskiego wchodził: Edmund Ziembowski (przewodniczący), Leonard Świdorski (zastępca przewodniczącego), Bohdan Różyński (sekretarz), Władysław Kotela (skarbnik), Eugeniusz Konopka, Józef Dudek, Kazimierz Frycz, Franciszek Piwowarski, Kazimierz Bryła, Józef Płoński, Andrzej Jędrycha, E. Bitnerowski i Ludwik Gzieło (członkowie). KM PPS podlegały cztery koła. Pod koniec sierpnia 1946 roku ich stan organizacyjny przedstawiał się następująco:

- Koło Fabryczne Huldyczyński: 270 członków, przewodniczący — Ludwik Gzieło, wiceprzewodniczący — Jan Wójcik,
- Koło Szklarni: 63 członków, przewodniczący — Piotr Musiałek, wiceprzewodniczący — Mieczysław Pośpiech,
- Koło Kolejarzy: 42 członków, przewodniczący — Stanisław Tendderenda, wiceprzewodniczący — Zenon Staszewski,
- Koło przy Zarządzie Miejskim: 53 członków, przewodniczący — Edward Pączek, wiceprzewodniczący — Wacław Kowalczyk.

Według sprawozdań PPR, organizacja PPS na terenie powiatu liczyła w tym czasie około tysiąca członków²³.

Powstanie KM PPS nie doprowadziło do utworzenia odrębnego PK PPS. Funkcję sekretarza powiatowego pełnił nadal A. Żmijewski, który pomimo postulatów działaczy KM PPS oraz zaleceń WK PPS w Katowicach z 14 sierpnia

²⁰ APKat, Gminny Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej (dalej: GK PPS) Dąbrowa Górnicza sygn. 1, k. 1; *Rok 1945 w Zagłębiu Dąbrowskim*. Red. J. Walczak. Sosnowiec 2000, s. 41.

²¹ APKat, GK PPS, sygn. 5, k. 1.

²² K. Miroszewski: *Życie polityczne w powiecie zawierciańskim (1945–1947)*. W: *Pierwsze lata komunizmu w powiecie zawierciańskim (1945–1947)*. Red. W. Dubiański. Katowice—Kraków, s. 12.

²³ Ibidem, s. 13.

1946 roku nie dążył do stworzenia PK PPS. Kolejni sekretarze powiatowi — Kazimierz Bogdał (październik 1946 — luty 1947) i Stanisław Wencel (marzec 1947 — marzec 1948) także tego postulatu nie zrealizowali²⁴.

W Myszkowie struktury PPS tworzyli działacze PPS-WRN, którzy według sprawozdania Franciszka Mendraszka byli w okresie okupacji niemieckiej zorganizowani przez tajny komitet PPS-WRN, w Gwardii Ludowej PPS-WRN — 280 osób i milicji PPS-WRN — 100 osób. Pod koniec marca 1945 roku zarejestrowanych było 207 członków PPS. W skład GK PPS wchodził: przewodniczący Józef Żywiółek, zastępca przewodniczącego Stanisław Czajkowski, sekretarz Mieczysław Stelmach, zastępca sekretarza Alicja Szyszka, skarbnik Bolesław Król, propaganda Roman Kwiecień i gospodarz Ludwik Blachnik²⁵.

Pierwsze zebranie PPS w Mrzygłodzie odbyło się 18 marca 1945 roku. Uczestniczyło w nim 15 osób. Wybrali oni Tymczasowy Zarząd GK PPS w składzie: Teofil Buła (przewodniczący), Jan Pucek (zastępca), Jan Suchanowski (sekretarz), Bolesław Malczewski (zastępca sekretarza), Stanisław Nawrotek (skarbnik), Edmund Ćwiękowski (gospodarz). Po wiecu na Rynku, zorganizowanym 23 marca, nastąpiło zwiększenie liczby członków PPS. W połowie kwietnia 1945 roku do PPS należało 101 osób²⁶.

Dnia 3 kwietnia 1945 roku dokonano wyboru nowego zarządu GK PPS. Weszli do niego: J. Pucek (przewodniczący), Stefan Ziernicki (zastępca), B. Malczewski (sekretarz), S. Nawrotek (skarbnik) i Aleksander Kusterka (gospodarz). Na kolejnym zebraniu 24 kwietnia 1945 roku wyjaśniono nieporozumienia pomiędzy członkami PPS i ponownie przewodniczącym wybrano T. Bułę. Jan Pucek został wybrany na prezesa, na zastępcę sekretarza wybrano Jana Kurdybelskiego, a na zastępcę skarbnika Stanisława Bułskiego²⁷.

I Walne Zebranie GK PPS w Myszkowie odbyło się 3 maja 1946 roku. Do Zarządu GK PPS zostali wybrani: F. Mendraszek (przewodniczący), Michał Kulik (wiceprzewodniczący), M. Stelmach (sekretarz), Bolesław Konieczko (skarbnik), Aleksander Staśko, Józef Cupiał i J. Żywiółek (członkowie). Działały koła: Fabryka Papieru — 64 członków, przewodniczący Stanisław Opałko, Bauerertz — 121 członków, przewodniczący Roman Kwiecień, Schmelzer — 50 członków, przewodniczący Wacław Dembski, Światowit — 40 członków, przewodniczący Feliks Angier. Według sprawozdania z 18 września 1946 roku, w Myszkowie było 400 członków PPS, w Mrzygłodzie — 98, działało też koło Będusz, liczące 20 członków, którego przewodniczącym był Władysław Tworek²⁸.

²⁴ Ibidem.

²⁵ K. Miroszewski, współpr. J. Durka, M. Nita, ks. J. Związek: *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*. Myszków 2010, s. 266.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

Po utworzeniu województwa śląsko-dąbrowskiego CKW PPS nakazał utworzenie jednego Wojewódzkiego Komitetu PPS w Katowicach. Ostatecznie ukonstytuował się on w następującym składzie: F. Trąbalski (przewodniczący), J. Waszak (zastępca przewodniczącego), A. Macura (I sekretarz), K. Żmijewski (II sekretarz), W. Kaczmarek (skarbnik), F. Dąbek (kierownik Wydziału Rolnego), F. Urbańczyk (kierownik Wydziału Kadrowego), T. Czapigo (kierownik Wydziału Administracyjno-Prasowego), H. Południak (kierownictwo Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego). W nowym kierownictwie WK PPS przewagę uzyskali działacze ze Śląska. Zagłębie Dąbrowskie reprezentowane było przez trzech mało znaczących działaczy. Według J. Kantyka, to CKW był głównym inspiratorem połączenia komitetów mimo niechęci działaczy zagłębiowskich²⁹. Pod koniec maja 1945 roku wielu działaczy PPS-WRN z Zagłębia Dąbrowskiego pozostało nadal na uboczu, nie przystępując do koncesjonowanej PPS. Na około 21 tys. członków śląsko-dąbrowskiej organizacji z Zagłębia Dąbrowskiego było 7 273 członków. Liczba członków PPS w 1945 roku utrzymywała się na stałym poziomie. W styczniu 1946 roku na terenie województwa śląskiego było 22 486 członków partii, głównie pochodzenia robotniczego i inteligenckiego, co przypisywano przedwojennej socjalistycznej tradycji³⁰.

Rozbicia w ruchu socjalistycznym na terenie województwa śląskiego nie zakończył I Wojewódzki Zjazd PPS. Otrzymał się on w dniach 3—4 czerwca 1945 roku. W trakcie pierwszego dnia obrad UBP aresztowało 12 działaczy konspiracyjnej śląskiej organizacji PPS, m.in. Stefana Wieczorka i Romana Motykę³¹. Pomimo głosów krytycznych Zjazd przyjął uchwałę popierającą współpracę z PPR. Do nowego kierownictwa PPS weszli m.in.: F. Trąbalski (przewodniczący), A. Macura, Józef Salcewicz (zastępcy przewodniczącego), M. Olesiński, J. Waszak, T. Czapigo i J. Mulak (członkowie).

W przeciwieństwie do składu władz wojewódzkich PPS na terenie Zagłębia Dąbrowskiego kierownicze stanowiska w komitetach powiatowych, miejskich i gminnych przejęli działacze o rodowodzie wuenerowskim. Dlatego też A. Bień był przeciwny kontynuowaniu pracy konspiracyjnej przez socjalistów. Przeciwwstawiał się poglądom reprezentowanym przez K. Pużaka czy T. Szturm de Sztrema i J. Dziegielewskiego. Uważał, że zagłębiowska PPS może prowadzić politykę samodzielną i niezależną nawet od centralnych władz koncesjono-

²⁹ J. Kantyka: *Polska Partia Socjalistyczna na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1939—1945*. Katowice 1975, s. 158.

³⁰ K. Miroszewski: „Obóz rządowy”. W: *Województwo śląskie 1945—1950. Zarys dziejów politycznych*. Red. A. Dziurok, R. Kaczmarek. Katowice 2007, s. 183.

³¹ J. Kantyka: *Burzliwe lata...*, s. 228—229. Z. Woźniczka podaje, że aresztowano około połowy delegatów za przynależność do PPS-WRN, tj. około 350 delegatów. Z. Woźniczka: *Katowice 1945—1950. Pierwsze powojenne lata. Polityka — społeczeństwo — kultura*. Katowice 2004, s. 112.

wanej PPS. Uważał, że korzystniejszą koncepcją od prowadzenia otwartej walki z komunistami jest dążenie do utrzymania niezależności PPS. Stanowisko A. Bienia spowodowało, że w Zagłębiu Dąbrowskim nie powstało podziemne PPS-WRN. WUBP w Katowicach w raporcie dekadowym za okres 11—20 lutego 1946 roku tak oceniał sytuację w PPS: „Na odcinku PPS mamy alarmujące wiadomości agenturalne o silnym dążeniu elementu WRN do rozłamu. Najbardziej zagrożonym terenem jest Zagłębie”³².

Brak jednolitego stanowiska w pierwszej połowie 1945 roku, co do kwestii wstępowania działaczy PPS-WRN do koncesjonowanego PPS sprawił, że stosunkowo małe było ich zaangażowanie w tworzeniu terenowych ośrodków władzy na terenie Zagłębia Dąbrowskiego. Było to szczególnie widoczne do kwietnia 1945 roku. Dawało to działaczom PPR możliwość całkowitego zmonopolizowania władzy. Najbardziej jaskrawym przykładem była sytuacja w Dąbrowie Górniczej. Jak relacjonował to działacz PPR Tymoteusz Zajączkowski na posiedzeniu Komisji Porozumiewawczej PPR i PPS 1 czerwca 1946 roku, początkowo PPS nie chciała brać udziału w pracach przy organizacji Miejskiej Rady Narodowej (MRN). Dopiero radziecki komendant wojenny w Dąbrowie Górniczej, widząc brak porozumienia, zwołał komisję porozumiewawczą obu partii. Tam też nie osiągnięto porozumienia, a poproszona o wypowiedź przedstawicielka GK PPS W. Cieplak stwierdziła, że PPS uznaje przywództwo T. Arciszewskiego. Radziecki komendant uznał Arciszewskiego za faszystę i oświadczył, że z faszystami nie będzie współpracował. W związku z tym działacze PPS opuścili salę obrad. T. Zajączkowski wręcz stwierdził: „Nasi członkowie uprzedzają się do PPS, a to z tego powodu, że członkowie PPS wyrażają się, że będą głosować tylko za Arciszewskim, bo on jest Polak, a nie, jak Osóbka-Morawski urodzony w Moskwie”. Kryzys na linii PPS — PPR zażegnany został dopiero w wyniku mediacji F. Petrucznika z CKW PPS i R. Pawelczyka z WKR PPS. W efekcie, według sprawozdania KP PPR w Będzinie za okres od 1 lutego do 20 kwietnia 1945 roku, na 23 radnych MRN tylko trzech należało do PPS. Nikły był też udział PPS w pozostałych radach narodowych na terenie powiatu będzińskiego. W Powiatowej Radzie Narodowej na 50 radnych sześciu należało do PPS. W MRN w Będzinie na 32 radnych pięciu było z PPS, w Czeladzi na 23 radnych trzech było z PPS, a w Zagórzcu na 30 radnych także było trzech z PPS. Natomiast w Wojkowicach, Strzemieszycach i Gołonogu PPS miała po dwóch radnych³³.

W Sosnowcu o składzie osobowym MRN decydował KM PPR. Na początku marca 1945 roku nie zaakceptował on dwóch kandydatów z PPS.

³² *Rok 1945 w Zagłębiu...*, s. 75—77.

³³ APKat, Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej (dalej: KM PPR) Dąbrowa Górnicza, sygn. 9, k. 48; J. Kantyka: *Burzliwe lata...*, s. 241.

Ostatecznie pierwsze posiedzenie MRN odbyło się 10 marca 1945 roku. Na 48 radnych PPS miała siedmiu przedstawicieli³⁴.

Na posiedzeniu Tymczasowej Rady Narodowej Miasta Zawiercie 17 lutego 1945 roku powołano MRN. Do rady, liczącej 24 członków, weszło czterech przedstawicieli PPS. Nie daje to jednak pełnego obrazu składu partyjnego MRN, ponieważ nie podawano przynależności partyjnej radnych z organizacji społecznych. Pod koniec 1945 roku z 29 radnych ośmiu należało do PPS. Powołanie Powiatowej Rady Narodowej w Zawierciu odbyło się po utworzeniu we wszystkich 15 gminach Gminnych Rad Narodowych. Pierwsze posiedzenie rady odbyło się 6 marca 1945 roku. Spośród 21 radnych tylko jeden był członkiem PPS. Do PPR należało siedmiu radnych. Była to jedyna rada w Zagłębiu Dąbrowskim, w której przeważali radni ze Stronnictwa Ludowego i bezpartyjni³⁵.

W Myszkowie głównym inicjatorem tworzenia nowych władz gminy była PPS. Z inicjatywy działaczy tej partii 22 stycznia 1945 roku wybrano Tymczasową Radę Miejską. PPS musiała jednak oddać część władzy, ponieważ radzieccy komendanci odnosili się nieufnie do przedstawicieli PPS, a PPR w ramach równouprawnienia żądała oddania części władzy. Dlatego też od lutego do maja 1945 roku następowały kolejne zmiany w składzie Rady Narodowej. Ostatecznie 16 maja 1945 roku ukształtował się skład rady. Na 16 radnych sześciu było z PPS³⁶.

Podobna była sytuacja w Mrzygłodzie, gdzie pierwsza samorządna Gminna Rada Narodowa (GRN) została powołana 25 stycznia 1945 roku przez członków SL oraz PPS. W następnych tygodniach doszło jednak do reorganizacji GRN, spowodowanej działalnością GK PPR w Mrzygłodzie, który nie miał swych przedstawicieli w radzie. Ostatecznie 13 kwietnia 1945 roku partyjny skład rady przedstawiał się następująco: SL — 3, PPS — 3, PPR — 4 i bezpartyjni — 1³⁷.

W radach narodowych PPS oraz PPR podzieliły między sobą stanowiska przewodniczących i wiceprzewodniczących. Dominowali przedstawiciele PPR. Jedynie w powiecie zawierciańskim przewagę uzyskała PPS (tabela 1).

W czerwcu 1945 roku działacze PPR zdecydowali się na oddanie części władzy w ręce przedstawicieli PPS. Uznali, że ze względów taktycznych należy chwilowo podzielić się z nimi władzą. W Dąbrowie Górniczej na Komisji Międzypartyjnej PPR i PPS, która odbyła się 19 czerwca 1945 roku, uzgodniono, że prezydentem miasta zostanie Paweł Łanuch z PPR, a wiceprezydentem

³⁴ J. K a n t y k a: *Początki nowego systemu...*, s. 245.

³⁵ J. K a n t y k a: *Życie polityczne...*, s. 16—18.

³⁶ K. M i r o s z e w s k i, współp. J. D u r k a, M. N i t a, ks. J. Z w i ą z e k: *Po obu stronach Warty...*, s. 268—269.

³⁷ *Ibidem*, s. 269—270.

Tabela 1

**Skład partyjny kierownictwa administracji terenowej i władz rad narodowych
(w maju 1945 roku)**

Miejscowość	Przewodniczący Rady Narodowej	Wiceprzewod- niczący Rady Narodowej	Starosta, wójt, prezydent, burmistrz	Zastępca
Będzin pow.	PPS	PPR	PPR	PPR
Będzin m.	PPR	PPS	PPR	b.d.
Czeladź	PPR	PPR	PPR	PPR
Dąbrowa Górnicza	PPR	PPS	PPR	PPS
Myszków	PPS	PPR	PPR	PPS
Sosnowiec	PPR	PPS	PPR	PPR
Zawiercie pow.	PPR	SD	b.p.	PPR
Zawiercie m.	PPS	PPR	PPR	PPS

Źródło: APKat, Zarząd Miasta i Miejska Rada Narodowa Dąbrowa Górnicza, sygn. 2, k. 1; K. Sarna: *Czeladź. Zarys rozwoju miasta*. Katowice 1977, s. 165–166; J. Kantyka: *Burzliwe lata...*, s. 241; K. Miroszewski: *Początki nowego systemu...*, s. 244–245; K. Miroszewski, współpr. J. Durka, M. Nita, ks. J. Związek: *Po obu stronach Warty...*, s. 269; K. Miroszewski: *Życie polityczne...*, s. 17; K. Miroszewski: *Będzin w powojennej Polsce...*, s. 566–567.

Władysław Wolski z PPS. Natomiast w Zarządzie Miasta po jednym przedstawicielu będą mieli PPS, PPR i związki zawodowe³⁸. W Czeladzi 20 lipca 1945 roku nastąpiła reorganizacja MRN. Powiększono jej skład do 32 radnych: PPR — 6 oraz 5 z konspiracji, PPS — 6, ZSCH — 2, SD — 1 oraz bezpartyjni — 12. Przewodniczącym MRN został R. Pawełczyk (PPS), a jego zastępcą S. Stefański (PPR). Nowym zastępcą burmistrza został Józef Zarychta (PPS). W styczniu 1946 roku skład partyjny radnych uległ zmianie i przedstawiał się następująco: PPR — 13, PPS — 8, SD — 1, bezpartyjni — 10³⁹. W Sosnowcu w październiku 1945 roku Biuro Prezydialne Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach zakwestionowało skład MRN, gdyż liczba przedstawicieli zrzeszeń zawodowych i spółdzielczych przekraczała 1/5 ogółu radnych. Nie chcąc dezorganizować pracy Rady, zmieniono kwalifikację delegacji poszczególnych radnych. Na I Konferencji Miejskiej PPR w dniu 14 października podano nowy skład MRN: 26 radnych z PPR, 14 z PPS i 8 bezpartyjnych⁴⁰. W Będzinie w okresie od lipca do sierpnia 1945 roku PRN zwiększyła swój skład do 45 radnych, w tym 25 członków z PPR, 12 z PPS, 2 z SL oraz 6 bezpartyjnych. Pod koniec 1945 roku skład PRN uległ niewielkim zmianom. Spośród 45 radnych 25 było z PPR, 12 z PPS, 3 z SL, 2 z SD oraz 3 bezpartyjnych. We wrze-

³⁸ APKat, KM PPR Dąbrowa Górnicza, sygn. 9, k. 5.

³⁹ APKat, KP PPR Będzin, sygn. 1, k. 3, sygn. 9, k. 64, sygn. 53, k. 22, sygn. 54, k. 40, sygn. 99, k. 121–125, 128, sygn. 100, k. 91, 105. KP PPS Będzin, sygn. 35, k. 125.

⁴⁰ K. Miroszewski: *Początki nowego systemu...*, s. 245.

śniu 1945 roku nowym starostą będzińskim w miejsce Z. Tomaszewskiego, który został prezydentem Katowic, mianowano znanego działacza socjalistycznego i związkowego Bronisława Angiera. Skład MRN w Będzinie uległ zmianie 30 sierpnia 1945 roku. Na polecenie Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Katowicach przyjęto następujący podział 32 radnych: 8 z PPR, 8 z PPS, 2 z SD, 6 z organizacji i związków zawodowych, 5 dokooptowanych przez MRN, 3 wybranych w czasie konspiracji przed wejściem ustawy z 11 września 1944 roku. Zgodnie z ustaleniami Komisji Międzypartyjnej PPR i PPS na wiceprezydenta miasta wybrano Jana Latosińskiego⁴¹. W Zawierciu skład MRN ulegał rozszerzeniu. Pod koniec 1945 roku MRN liczyła 28 radnych, w tym 15 z PPR, a 8 z PPS. Stosunkowo mała liczba radnych z PPR oraz PPS w PRN sprawiła, że od października 1945 roku na posiedzeniach Komisji Porozumiewawczej zaczęto rozważać pomysły reorganizacji PRN w Zawierciu. Przejście radnych SL do PSL i zwiększenie wpływów PSL zarówno w PRN, jak i w GRN sprawiło, że Komisja Porozumiewawcza (PPR, PPS, SD) wystąpiła w styczniu 1946 roku do WRN z wnioskiem o powiększenie składu PRN do 50 radnych. Partiom tzw. bloku demokratycznego nie udało się jednak przejąć kontroli nad PRN, tak jak uczyniono to z MRN w Zawierciu. Spośród 26 radnych do PPS i PPR należało po sześciu radnych⁴². W Myszkowie w 1946 roku zgodnie z uchwałami WRN w Katowicach zwiększono liczbę radnych do 36 osób. Na posiedzeniu GRN 25 maja 1946 roku dokooptowano 20 nowych radnych, a 21 czerwca 1946 roku — 3 radnych. Przewodniczący Prezydium GRN i jego zastępca należeli do PPS. We wrześniu 1946 roku, skład partyjny GRN w Myszkowie przedstawiał się następująco: PPR — 13, PPS — 12, bezpartyjnych — 11⁴³.

Miejscem walki o wpływy pomiędzy PPS i PPR były też związki zawodowe, a przez to rady zakładowe. PPR widziała w nich narzędzie walki politycznej, za pomocą którego chciała oddziaływać na społeczeństwo. Według PPS, związki zawodowe miały pozostać organizacjami walczącymi o codzienne interesy robotników w zakładach pracy. Dnia 18 lipca 1945 roku Wojewódzki Komitet PPS w Katowicach podjął decyzję o wystawieniu odrębnych list wyborczych do rad zakładowych. Uchwała ta podjęta była wbrew zaleceniom CKW PPS. Głównie z inicjatywy działaczy zagłębiowskich w piśmie do CKW PPS decyzję tę uzasadniano „tym, że wystawienie wspólnych list może spowodować utratę głosów robotników, co będzie z korzyścią dla reakcji, gdyż PPR straciła zaufanie wśród mas”⁴⁴. Działacze uważali też, że odczuwana jest duża presja dołów partyjnych, by iść do wyborów z własną listą wyborczą. Dla PPS wybo-

⁴¹ K. Miroszewski: *Będzin w powojennej Polsce...*, s. 567—568.

⁴² K. Miroszewski: *Życie polityczne...*, s. 17—20.

⁴³ K. Miroszewski, współpr. J. Durka, M. Nita, ks. J. Związek: *Po obu stronach Warty...*, s. 269.

⁴⁴ J. Kantyka: *Burzliwe lata...*, s. 278.

ry te były swoistą próbą sił. Miały dać odpowiedź na pytanie, jakie ma ona poparcie w społeczeństwie i na ile może samodzielnie, bez nacisków PPR, prowadzić działalność polityczną. Potwierdzała to przyjęta na naradzie sekretarzy komitetów miejskich i powiatowych PPS zasada „tam, gdzie PPR jest mocna, iść na wspólną listę, tam gdzie PPR jest słabsza, forsować swoje własne”⁴⁵. Wobec rozbieżności stanowisk PPS zaproponowała kompromis, polegający na wystawieniu wspólnych list tam, gdzie to możliwe. Propozycję tę PPR odrzuciła. W związku z tym CKW PPS wysłał do Katowic swoich przedstawicieli w osobach: Józefa Cyrankiewicza, Feliksa Baranowskiego i Edwarda Osóbki-Morawskiego. Działacze ci we wrześniu 1945 roku złamali opór tzw. grupy prawicowej. W przyjętej 13 września 1945 roku uchwale, WK PPS i KW PPR poparły wspólną listę w wyborach do rad zakładowych oraz nakazały zwalczanie tzw. dzikich list⁴⁶.

W trakcie wyborów do rad zakładowych dochodziło do lokalnych nieporozumień, ale idea wspólnych list została zachowana. Na terenie Zawiercia PPR miała zdecydowaną przewagę w kierownictwach poszczególnych związków zawodowych. Natomiast w radach zakładowych trwała walka o wpływy. PPR oskarżyła PPS o sfałszowanie wyborów w fabryce „Huldczyński”. Ostatecznie przełożono wybory na 1946 rok. PPR zgodziła się na oddanie funkcji sekretarza Powiatowej Rady Związków Zawodowych w ręce członka PPS Kazimierza Wrońskiego, co przyczyniło się do kompromisu pomiędzy PPR i PPS. W kwietniu 1946 roku skład rad zakładowych przedstawiał się następująco: PPR — 56, PPS — 44, związki zawodowe — 38⁴⁷. Pod koniec 1946 roku w 57 sosnowieckich zakładach zatrudniających ponad 50 robotników w radach zakładowych znajdowało się 417 pracowników, z których 180 należało do PPS, 165 do PPR, 72 było bezpartyjnych. Przewaga PPS była wynikiem wyborów w przemyśle węglowym, gdzie PPS zdobyła 66 miejsc, a PPR tylko 19. Był to niewątpliwie skutek wpływów PPS-WRN przed wojną i w czasie wojny na terenie kopalń sosnowieckich⁴⁸. W Będzinie w trakcie wyborów dochodziło do częstych konfliktów spowodowanych zarówno postawą tzw. grupy prawicowej, jak i tzw. sekciarskich działaczy PPR. Do ostrych sporów doszło w trakcie wyborów do rady zakładowej w Hucie Będzin. Działacz PPS Kryczek na konferencji PK PPS w maju 1946 roku przedstawiał przykłady pomijania PPS w przemyśle, a Babiński stwierdził, że działacze PPR nie wykazują lojalności w stosunku do PPS. Kampania wyborcza zakończyła się jednak sukcesem PPR, ponieważ pod koniec 1946 roku przynależność partyjna członków rad zakładowych przedstawiała się następująco: PPR miała 183 przedstawicieli, PPS — 105, bezpartyjni — 77⁴⁹.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ K. Miroszewski: „Obóz rządowy”..., s. 155.

⁴⁷ K. Miroszewski: *Życie polityczne...*, s. 22.

⁴⁸ K. Miroszewski: *Początki nowego systemu...*, s. 249—250.

⁴⁹ K. Miroszewski: *Będzin w powojennej Polsce...*, s. 574.

Na przełomie lat 1945/1946 dla PPR najważniejszym problemem były wybory do Sejmu Ustawodawczego. Pod koniec 1945 roku PPR wystąpiła z koncepcją wspólnego bloku wyborczego, do którego weszłyby: PPR, PPS, PSL, SL, SD, SP. Z partii koncesjonowanych SL i SD poparły bez oporów tę koncepcję. Istotna dla dalszych losów bloku była postawa PPS, ponieważ w województwie śląskim socjaliści nadal tworzyli dwie grupy. Na zwołanym 20 stycznia 1946 roku II Wojewódzkim Zjeździe PPS doszło do starcia obu grup i dyskusji nad koncepcją ewentualnego wspólnego bloku. Pomimo głosów krytycznych poparto koncepcję PPR, domagając się jednocześnie większego udziału PPS w administracji i zarządzaniu przemysłem oraz partnerskiej współpracy pomiędzy PPR i socjalistami. Kiedy 1 marca 1946 roku okazało się, że koncepcja bloku sześciu partii politycznych upadła, PPR przystąpiła do realizacji idei tzw. bloku demokratycznego⁵⁰.

Jednakże w raportach dekadowych WUBP w Katowicach za miesiąc marzec 1946 roku podkreślano, że PPS w Zagłębiu Dąbrowskim dąży do oderwania się od wspólnego bloku wyborczego. Stanowisko będzińskiego oddziału tej partii wobec bloku było początkowo zdecydowanie negatywne. Na konferencji PPS (28 kwietnia 1946 roku) ostro skrytykowano referat przedstawiciela WK PPS R. Pawełczyka. Wypowiadano się przeciwko koncepcji wspólnego bloku, współpracy z PPR i wręcz krytykowano kierownictwo PPS i politykę Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Jeden z dyskutantów stwierdził: „My nie ciągniemy nikogo siłą do naszej partii: masy pracujące same garną się do nas i mówią, że gdyby nie współpraca z PPR, wszyscy poszliby za nami, a tak nie chcą ratować tonącego okrętu”. Jednakże działania podjęte przez przedstawiciela CKW PPS Feliksa Petruczynnika i zmiany dokonane w kierownictwie PK PPS w maju 1946 roku doprowadziły do poparcia bloku demokratycznego przez PK PPS⁵¹. W Sosnowcu działacze PPR oceniając postawę PPS mówili wręcz, że miasto jest twierdzą antypeperowską. PPS natomiast wytykała działaczom PPR brak zaufania do PPS, tendencje do komenderowania, pomijanie w obsadzie stanowisk. Zmiana w postawie PPS nastąpiła po spotkaniach z przedstawicielem CKW PPS F. Petruczennikiem (17 marca) i E. Osóbką-Morawskim (maj 1946). Na walnym zebraniu KP PPS 2 czerwca 1946 roku J. Staśko stwierdził, że wyjaśniono wszelkie nieporozumienia i znikły animozje pomiędzy PPS i PPR⁵². Postawę PPS w Dąbrowie Górniczej charakteryzują wypowiedzi jej przedstawicieli na posiedzeniu Komisji Porozumiewawczej PPR i PPS, która odbyła się 1 czerwca 1946 roku. J. Kubik stwierdził: „[...] wydaje się, że członkowie PPR zdolni są tylko wydawać rozkazy, a my PPS słuchać i wykonywać. Jako przykład przedstawił Miejską Radę Narodową, gdzie PPR

⁵⁰ K. Miroszewski: *Referendum i wybory do Sejmu Ustawodawczego*. W: *Województwo śląskie...*, s. 171–172.

⁵¹ K. Miroszewski: *Będzin w powojennej Polsce...*, s. 575.

⁵² K. Miroszewski: *Początki nowego systemu...*, s. 250–251.

ma 15-u członków, natomiast PPS 7-u. [...] przypomniat, w jaki sposób zostali przyjęci, i nieufność, jaką okazywano do PPS, uważając, że to są ludzie z WRN i reakjoniści. Z czasem przekonano się, że tak nie jest, ale osąd pozostał i dotąd członkowie PPR-owcy nie mają pełnego zaufania do PPS”. Kaszyński powiedział: „I my chcemy wiedzieć, co macie zamiar z nami zrobić w przyszłości, czy jesteśmy kandydatami na szubienicę?”⁵³.

Na naradzie sekretarzy komitetów miejskich i powiatowych PPS zwołanej w Katowicach 3 czerwca 1946 roku 19 z 23 mówców było przeciwko blokowi, sugerując, że idąc w bloku z PPR, PPS straci na popularności wśród społeczeństwa. Aby zmiekczyć tzw. grupę prawicową, szczególnie z Zagłębia Dąbrowskiego, F. Petruczynnik zaproponował zmianę taktyki wobec jej członków. Na pufnej naradzie z udziałem szefa WUBP, komendanta WK MO, I sekretarza KW PPR Edwarda Ochaba uzgodniono, że nastąpi wstrzymanie represji urzędów bezpieczeństwa wobec działaczy socjalistycznych, a tytułem eksperymentu niektórym przedstawicielom tej grupy proponuje się objęcie odpowiedzialnych stanowisk w aparacie administracji państwowej, samorządowej i w przemyśle. Działania takie były wcześniej prowadzone, o czym świadczy m.in. decyzja KM PPR w Dąbrowie Górniczej z 7 stycznia 1946 roku. Postanowiono zebrać materiały przeciwko przewodniczącemu KM PPS, który miał według nich nastawienie WRN-owskie. W raporcie dekadowym WUBP w Katowicach za okres 1—10 marca 1946 roku pisano, że zbiera się materiały kompromitujące na Jana Mulaka i Stanisława Wencla⁵⁴.

Na początku czerwca 1946 roku doszło więc do swoistego zawieszenia broni między zagłębiowskimi socjalistami i komunistami. Nie oznaczało to jednak, że socjaliści w pełni zaangażowali się w walkę polityczną prowadzoną przez PPR. Świadczyła o tym postawa PPS w kampanii przed referendum ludowym, które odbyło się 30 czerwca 1946 roku. W akcji propagandowej przed głosowaniem blok demokratyczny organizował wiece i zebrania, głównie siłami PPR. PPS prawie nie brała udziału w akcji propagandowej, ale oficjalnie popierała blok, o czym świadczy np. artykuł A. Bienia *Przeciw prowokacjom*. Przedstawiciele PPS uczestniczyli także w pracach Komisji Obwodowych Głosowania Ludowego, np. w Zawierciu, w składzie przewodniczących i zastępców komisji dominowali przedstawiciele PPR i PPS. W 45 obwodach przedstawiało się to następująco: PPR — 43, PPS — 39, SD — 1, SL — 2, związki zawodowe — 2, bezpartyjni — 3 przedstawicieli⁵⁵.

Po referendum uległa zmianie postawa PPS. W jej władzach naczelnych umocniła się koncepcja samodzielnej, silnej partii politycznej, która może przeprowadzić społeczeństwu polskiemu. Rozmawiano z władzami PSL o wspólnym

⁵³ APKat, KM PPR Dąbrowa Górnicza, sygn. 9, k. 45, 47.

⁵⁴ APKat, KM PPR Dąbrowa Górnicza, sygn. 3, k. 52. K. Miroszewski: *Referendum i wybory...*, s. 173; *Rok 1945 w Zagłębiu...*, s. 77.

⁵⁵ K. Miroszewski: *Życie polityczne...*, s. 24.

bloku wyborczym oraz usunięto z władz PPS tzw. kryptokomunistów. Rozpoczęto masowy werbunek do partii pod hasłem „PPS milionową partią”. Wraz ze zwiększeniem liczby członków zażądano od PPR 50% stanowisk na wszystkich szczeblach administracji państwowej i samorządowej oraz w związkach zawodowych. Dalszą współpracę uzależniano od otrzymanego parytetu miejsc w organach władzy. Efektem takiej postawy władz naczelnych była również zmiana zachowania się PPS na terenie województwa śląskiego. Ujawniły się ponownie silne antagonizmy lokalne. Zrywano współpracę pomiędzy PPR i PPS, np. w Dąbrowie Górniczej⁵⁶. Zaprzestawały w związku z tym działalności komisje porozumiewawcze oraz komisje mediacyjne utworzone w marcu 1946 roku. Według oceny WK PPS tylko w siedmiu powiatach województwa śląskiego współpraca z PPR układała się względnie pomyślnie.

W połowie sierpnia 1946 roku PK PPS w Będzinie postanowił zwrócić się do E. Osóbki-Morawskiego z prośbą o mediację w sporach z PPR. W kierownictwie PK PPS ponownie dominowali działacze z tzw. grupy prawicowej na czele z S. Wenclem, który został I sekretarzem PK PPS. W wyborach delegatów na III Wojewódzki Zjazd PPS zwycięstwo odniosła także grupa „prawicowa”. Na odprawie sekretarzy, pełnomocników okręgowych i powiatowych oraz szefów propagandy wyborczej PPS (20 listopada 1946 roku) przedstawiciel Będzina Torbus stwierdził, że „PPR na wszystkich odcinkach stara się wykiwać PPS, Stronictwo Ludowe jest wtyczką PPR, PPR rozkazuje partiom i rozstawia, gdzie kto ma stać na stanowisku. Tak samo obecnie przy wyborach stanowiska zostały przez PPR już obsadzone”. Przeciwno współpracy z PPR opowiedzieli się też byli działacze PPS-WRN, wchodzący obecnie do kierownictwa PPS. W sprawozdaniu dekadowym szefa WUBP w Katowicach czytamy: „Jednostki WRN w szczególności na terenie Sosnowca, Będzina [...] przez szeptaną propagandę starają się przeszkodzić tej wspólnej akcji jednolitofrontowej. Na ww. terenie czołowi działacze WRN, jak: Bielnik, Bień, Zawierucha i Staśko, urządzają konferencje w prywatnych mieszkaniach. Ostatnio odbyła się konferencja w mieszkaniu prywatnym u pow. starosty w Będzinie dr. Angiera, w której wzięli udział: Bień, Bielnik, Staśko, Zawierucha, Angier. Na konferencji tej Bień i Bielnik sprzeciwili się współpracy z PPR oraz wypowiedzieli się, że PPS do wyborów powinna iść nie w bloku demokratycznym”⁵⁷.

W trakcie wyboru delegatów na III Zjazd Wojewódzki PPS trwała walka pomiędzy grupą „prawicową” i „jednolitofrontową” (uległą wobec PPR) o uzyskanie jak największych wpływów. Kampanię tę WUBP w Katowicach ocenił następująco: „W obecnym okresie odbywają się zebrania i wybory delegatów na Wojewódzki Zjazd PPS w Katowicach, mający się odbyć bieżącego miesiąca. Grupa zbliżona do WRN usiłuje odsunąć Ślązaków od Zjazdu, a na ich

⁵⁶ *Polska Partia Socjalistyczna...*, s. 197.

⁵⁷ K. Miroszewski: *Będzin w powojennej Polsce...*, s. 576–577.

miejsce przeforsować Zagłębiaków, a wraz z nimi grupę WRN-u”⁵⁸. III Wojewódzki Zjazd PPS odbył się w dniach 28—29 września 1946 roku. W trakcie jego obrad grupa „jednolitofrontowa” znalazła się w mniejszości. Większość poparła referat Władysława Bossowskiego krytykujący dotychczasową formę współpracy z PPR. Ponowiono wniosek uzależniający dalszą współpracę z PPR od otrzymania właściwego parytetu miejsc. Jednak ostatecznie zjazd opowiedział się za współpracą obu partii oraz wspólnym blokiem wyborczym do Sejmu Ustawodawczego. Natomiast dokonano radykalnych zmian w kierownictwie PPS. Przewodniczącym WK PPS został J. Bielnik, a sekretarzem WK wybrano W. Bossowskiego.

Stosunki PPR — PPS uległy pewnej poprawie dopiero w grudniu 1946 roku, po podpisaniu umowy o jedności działania i zmianach, jakie zaszły w WK PPS. Z funkcji I sekretarza WK PPS zwolniono W. Bossowskiego. Do sekretariatu WK PPS dokooptowano działaczy opowiadających się za współpracą z PPR — Aleksego Sieradzkiego i Romana Stachonia. Działacze PPR uznali, że PPS stał się pewnym sojusznikiem w wyborach do Sejmu Ustawodawczego. Potwierdzają to składy komisji wyborczych, np. w Sosnowcu w obsadzie przewodniczących Obwodowych Komisji Wyborczych i ich zastępców dokonano następującego podziału: przewodniczący — 9 z PPR, 12 z PPS, 8 ze związków zawodowych, zastępcy — 13 z PPR, 12 z PPS, 4 ze związków zawodowych. Po 19 grudnia na skutek nacisków A. Sieradzkiego i delegata CKW PPS, działacze PPS włączyli się w kampanię przedwyborczą. Nie mogli się już uchylać od współpracy z PPR. Komuniści na bieżąco kontrolowali zaangażowanie przedstawicieli PPS. Tych mało aktywnych usuwano, a na ich miejsce wprowadzano sprawdzonych członków PPS. W skrajnych przypadkach w ramach walki z opozycją dokonywano aresztowań zagłębiowskich socjalistów. W Będzinie aresztowano trzech działaczy, m.in. I sekretarza PK PPS w Będzinie A. Biedronia⁵⁹.

Zwycięstwo tzw. bloku demokratycznego w wyborach do Sejmu Ustawodawczego potwierdziło dominującą pozycję PPR. W dwa lata działaczom PPR udało się drogą terroru prowadzonego przez UBP i KBW pokonać legalną i nielegalną opozycję. Jednocześnie drogą perswazji, a niekiedy ustępstw PPR zlikwidowała nastroje opozycyjne w PPS na okres wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Rok 1947 przyniósł nową scenę polityczną, na której PPS chciała odegrać rolę partii faktycznie współrządzącej. Między PPS i PPR rozpoczęła się polemika na temat przyszłego kształtu Polski.

⁵⁸ K. Miroszewski: *Referendum i wybory...*, s. 179.

⁵⁹ K. Miroszewski: *Początki nowego systemu...*, s. 252; I d e m: *Będzin w powojennej Polsce...*, s. 578.